

Український інститут національної пам'яті

Інформаційні матеріали до Дня Конституції України – 2025

Вступ

28 червня цього року Україна відзначатиме 29-ту річницю прийняття Конституції – головного нормативно-правового акта держави, який закріплює основи суспільного ладу, державний устрій, систему, порядок утворення, принципи організації і діяльності державних органів, права та обов'язки громадян.

Ухвалення та введення в дію Верховною Радою України Основного закону 28 червня 1996 року стало важливим етапом утвердження державності, мало величезне політичне та правове значення для розвитку української політичної нації та громадянського суспільства. Венеціанська комісія визнала, що наша Конституція в частині прав, свобод та обов'язків громадян відповідає міжнародним стандартам у галузі конституційного права.

Українська Конституція справді зорієнтована на гуманістичні ідеали та правові відносини між суспільством і державою. Такою вона є, зокрема, тому, що, попри колоніальне і тоталітарне минуле, українцям завжди був властивий пошук норм і засад, які б регулювали взаємодію між населенням і владою. Власне, це також робить нас частиною Європи та істотно відрізняє від Росії.

Ключові повідомлення

Конституція України – головний нормативно-правовий акт держави, який закріплює основи суспільного ладу, державний устрій, систему, порядок утворення, принципи організації і діяльності державних органів, регулює відносини між державою та суспільством, гарантує права і свободи людини.

Конституція України – не лише ядро нашої національної правової системи України, а й наш моральний орієнтир. Для нас, українців, Конституція – це про права і свободи, про гідність і цінності, стійкість та нескореність.

Сьогодні, в умовах повномасштабної війни Росії проти України і численних злочинів окупантів, ми як ніколи розуміємо важливість цінностей, закладених у Конституції України, та необхідність їх захисту і збереження для майбутніх поколінь.

Українська Конституція – реальна, дієва. Натомість для рашистського режиму, як і його попередника комуністичного тоталітаризму, норми, записані в

їхній конституції, є формальними, декларативними, які не захищають ні власних громадян від обмеження прав, ні інші народи від злочинів агресії.

Історично конституційний процес свідчить про наміри юридичного закріплення на найвищому рівні таких цінностей Українського народу, як демократія, верховенство права, рівність громадян, незалежність і територіальна цілісність своєї держави та європейський цивілізаційний вибір.

Нам це вдалося, і нині Україна – незалежна сучасна європейська держава. Положення щодо стратегічного курсу нашої країни на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі й Організації Північноатлантичного договору нині закріплено в Основному Законі.

В Конституції України, зокрема, визначено, що захист держави, її незалежності та територіальної цілісності, повага до її державних символів є обов'язком кожного громадянина.

Сьогодні громадяни України, які чинять спротив російському вторгненню, захищають державу від окупанта, чим виконують конституційний обов'язок. Усі разом ми продовжуємо протистояти агресору, котрий зневажає юридичні норми, міжнародне право. За підтримки закордонних партнерів наближаємо нашу Перемогу, за якою має послідувати притягнення до відповідальності держави-терориста.

Історична довідка

Український конституціоналізм має глибоке історичне коріння, тяглість і свої особливості. Найголовніші з них – український конституціоналізм розвинувся під впливом європейських країн, які першими почали його формувати; заснований на ідеях прав та свобод людини, верховенства права та демократії. Ці засади формувалися протягом століть відповідно до національного характеру українців, способу життя, цінностей і суспільних відносин.

Середньовічна передісторія українського конституціоналізму – від “Руської Правди” до Литовських статутів. “Руська Правда” почала укладатися в XI столітті за князювання Ярослава Мудрого. Це перша відома кодифікація права на українських територіях, яка наслідувала законодавчі акти германських та англосаксонських держав Європи. Акцент на правах різних станів, власності, судочинстві. У Литовських статутах було кодифіковано право Великого Князівства Литовського. Три редакції статутів (1529, 1566, 1588 років) написані слов'янською мовою увібрали в себе правові традиції Русі та середньовічної

Європи. Встановлювали межі князівської влади і захищали права різних суспільних станів.

Зародження вітчизняної конституційної думки, пов'язане із революцією під проводом Богдана Хмельницького та відродженням козацької державності (2-га половина XVII – XVIII століть). Внутрішній устрій, соціально-економічний розвиток, права та вольності козацтва визначали гетьманські універсали, зокрема Богдана Хмельницького, а також міжнародні договори (наприклад, Зборівський між козаками і польським королем Яном Казимиром). Березневі статті Богдана Хмельницького регламентували політичне, правове, фінансове і військове становище України після Переяславської ради. Гадяцький трактат передбачав створення Великого Князівства Руського у складі Речі Посполитої. Вагомою віхою тогочасного розвитку конституційної думки України стала Конституція Пилипа Орлика 1710 року – “Договір та встановлення прав і вольностей Війська Запорозького та всього вільного народу Малоросійського між Ясновельможним гетьманом Пилипом Орликом та між Генеральною старшиною, полковниками, а також названим Військом Запорозьким, що за давнім звичаєм і за військовими правилами схвалені обома сторонами вільним голосуванням і скріплені найяснішим гетьманом урочистою присягою”.

За змістом це був документ, який в політико-правових поняттях того часу обґрунтував право України на державну самостійність та її державний устрій. Його прийняття стало справді великою подією, оскільки засвідчувало політичну зрілість козацької держави. “Договір” відображав світоглядні цінності козацької старшини XVII–XVIII століть, її прагнення унормувати життя за власними звичаями, традиціями й законами, враховував також інтереси й інших станів – духовенства, міщанства, купецтва і селянства, об’єднаних у поняття “народ”.

Формування конституційних ідей після втрати державності (кінець XVIII – початок XX століть). Власні конституційні проекти розробили Микола Костомаров у “Книзі буття українського народу”, Михайло Драгоманов у праці “Вільна спілка”, учасник Кирило-Мефодіївського братства Георгій Андрузький у “Начерках Конституції Республіки”. Загалом кирило-мефодіївці в умовах посилення реакції в часи імператора Миколи I декларували ідеї республіканського устрою, демократичного правління, громадянських прав, а ідеалом державності у них була федерація слов’янських народів. На Західній Україні тоді сформувалися конституційно-правові погляди соціал-демократів Остапа Терлецького та Івана Франка. На початку XX століття під впливом революції 1905–1907 років в Російській імперії на українських теренах

конкурували конституційних концепцій – соціал-демократична Михайла Грушевського, консервативна В'ячеслава Липинського та Стефана Томашівського, націократична Миколи Міхновського.

Конституційний процес в добу Української революції 1917–1921 років. 29 квітня 1918 року Мала Рада схвалила “Статут про державний устрій, права і вольності УНР”. Цей документ не набув чинності через державний переворот гетьмана Павла Скоропадського. 13 листопада того ж року ухвалили Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії, який слугував конституцією Західноукраїнської Народної Республіки. Проекти українських конституцій розроблялися навіть тоді, коли шанси відстояти незалежність виглядали примарними. У роки революції з’явилося кілька ґрунтовних розробок, зокрема представлений Урядовою комісією УНР із вироблення Конституції Української Держави. Конституційні проекти Української революції заклали основи державницької традиції УНР. Подальший розвиток вони отримали в програмних документах Української головної визвольної ради.

Конституційні ініціативи українського визвольного руху ХХ століття. Традиції державного будівництва продовжив 15 березня 1939 року в Хусті Сойм Карпатської України, проголосивши її незалежність і ухваливши два закони зі статусом конституційних, які визначали форму державного правління.

У липні 1944 року неподалік села Недільна на Львівщині відбулися Установчі збори УГВР. Збройна частина українського визвольного руху (УПА) отримала політичне представництво. Ідеологія та принципи формування УГВР були спрямовані на консолідацію всіх національних сил і відзначалися демократичністю. На Зборах ухвалили Універсал, Платформу і Тимчасовий устрій, які також вважаються важливим джерелом української конституційної думки. Вища законодавча влада стала компетенцією Великого збору УГВР, а виконавча – Генерального секретаріату. Президентом УГВР обрали колишнього члена Центральної Ради, уродженця Полтавщини Кирила Осьмака. Українська головна визвольна рада керувала боротьбою УПА до кінця 1950-х років.

В УСРР / УРСР у різний час було ухвалено чотири конституції. Вони хоч і проголошували Україну суверенною державою, але насправді були лише формальним прикриттям колоніального становища України та панування в ній тоталітарного режиму. Основний документ був цілковитою формальністю – передбачав можливість виходу кожної республіки зі складу СРСР, але не надавав жодного механізму.

Новітній конституційний процес нерозривно пов'язаний із відновленням української державності. Творення Конституції розпочалося із ухваленням Декларації про державний суверенітет України 16 липня 1990 року. З розпадом СРСР та ухваленням Акта проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року національна законотворчість активізувалася.

Всеукраїнський референдум засвідчив підтримку проголошення незалежності України. Більшість країн світу визнали Україну суверенною державою. Робота над прийняттям Основного Закону незалежної України почалася в 1992-му і тривала майже 4 роки. Періодично її супроводжували гострі дискусії, зокрема, – довкола державних символів, державної мови, статусу Криму тощо. Вони, можна сказати, відобразили протистояння між тією частиною політичних сил, які тяжіли до радянського минулого, і тими, що прагнули утвердити і зміцнити незалежну державу.

28 червня 1996 року після безпрецедентного за тривалістю й напругою засідання, що увійшло в історію під назвою “Конституційна ніч”, Верховна Рада 315 голосами ухвалила Конституцію України.

Основні положення Конституції

Конституція України складається з преамбули та 15 розділів. У преамбулі підкреслюється, що Верховна Рада України ухвалює Конституцію – Основний Закон України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей. Демократизм форм правління в Україні визначається, серед іншого тим, що державна влада здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Відповідні органи здійснюють повноваження у встановлених конституцією межах і відповідно до законів України.

Україна є соціальною державою.

Визначаючи спрямованість зовнішньополітичної діяльності держави, Конституція України робить наголос на забезпеченні національних інтересів та безпеки України шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами й нормами міжнародного права.

У Конституції закріплено широкий спектр прав і свобод людини й громадянина, що охоплює всі без винятку права і свободи, які світова демократична спільнота вважає за відповідні гуманістичні стандарти у суспільному і державному житті. Визначено також конституційні органи України, їх статус і повноваження; територіальний устрій та органи місцевого самоврядування України.

Передбачена досить жорстка процедура внесення змін і доповнень до Конституції. Для їх схвалення вимагається від 2/3 до 3/4 голосів конституційного складу Верховної Ради України.

З прийняттям Конституції України 1996 року втратили чинність Конституція 1978 і Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України від 8 червня 1995 року.

Матеріали Українського інституту національної пам'яті до Дня Конституції України

- Інтернет-банери до цього державного свята (2022):

<https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/28-cherhvnya-vidznachayemodenkonstytuciyyi-ukrayiny1>

- інформаційні матеріали до 25-річчя від дня ухвалення Конституції України (2021):

<https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/zhurnalistam/informaciynimaterialy-do-25-richchya-vid-dnya-uhvalennya-konstytuciyyi-ukrayiny>

- ключові тези та історична довідка щодо української Конституції:

<https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/zhurnalistam/informaciynimaterialy-do-dnya-konstytuciyyi-ukrayiny>

- фотоальбом «Незалежність. Найкращий час» / «Independence. Prime Time» (українською та англійською мовами):

<https://uinp.gov.ua/elektronni-vydannya/nezalezhnist-naykrashchyy-chasfotoalbom>

- виставка «На службі Феміди»:

<https://uinp.gov.ua/vystavkovi-proekty/vystavka-na-sluzhbi-femidi>

- історичні каруселі:

Конституції Української революції (2024): https://t.me/uinp_gov/1826;

Батьки законотворчості та конституціоналізму: https://t.me/uinp_gov/493.